

DEEL 3
DOEN!

LESTIPS DROMEN VAN VRIJHEID

Docentenhandleiding

Groep 7+8 en hoger

Indisch Herinneringscentrum

BRONBEEK

KORT INFO

Onderwerp:

Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië

Doelgroep:

Groep 7+8 basisschool en hoger

Vakgebieden:

Nederlands

Oriëntatie op jezelf en de wereld

Kunstzinnige oriëntatie

Omvang:

(Gast)Les in de klas: ca. 1 uur + extra lessen facultatief

Museumbezoek (tijdelijk): ca. 1 uur

Samenstelling:**Jeugdboek:**

Lieke van Duin & Truus Huizenga, Dromen van Vrijheid, Uitgeverij Leopold, 2015, ISBN 978 90 258 6795 9

Lestips:

Lieke van Duin & Jos van Hest, 2016

Museumbezoek:

Educatie, Indisch Herinneringscentrum & Museum Bronbeek, 2016

Vormgeving:

Janita Sassen 2016

INLEIDING

In het jeugdboek *Dromen van Vrijheid* (Lieke van Duin, Truus Huizenga, 2015) maken de leerlingen kennis met de geschiedenis van Nederlands-Indië tijdens de Tweede Wereldoorlog door de ogen van een kind, Marja.

Bij het boek is deze docentenhandleiding met lestips gemaakt.

Opzet

1. **Les in de klas** (ca. 1 uur + extra lessen facultatief)
Je kunt kiezen voor een gastles van de auteur(s) en/of zelfstandig deze les geven. Suggesties hiervoor staan in deze handleiding.
2. **Museumbezoek** (tijdelijk 5 feb. – 5 mei 2016, ca. 1 uur)
Breng met je klas een bezoek aan de tijdelijke tentoonstelling *Dromen van Vrijheid. Kind zijn in een kamp* in Museum Bronbeek.

Handleiding

In deze handleiding staan veel lestips. Kies wat je aanspreekt en wat werkt in jouw groep. De handleiding bestaat uit drie delen:

1. Informatie over het boek en de gastles in de klas en/of het museum.
2. In gesprek (ca. 30 min – 1 uur)
Hier vind je lestips waarmee je de inhoud en vorm van het boek klassikaal kunt bespreken.
3. Doen (ca. 1 uur)
Dit zijn vier instructiebladen met verschillende doe-opdrachten. Je kunt een van de bladen kiezen voor je klas.

Uitleg symbolen

(voor-) lezen

uitleg, informatie

in gesprek-opdracht

doe-opdracht

Doelstellingen

Leerlingen

- maken kennis met de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië;
- kunnen de (voor-) gelezen tekst samenvatten in hun eigen woorden;
- kunnen hun eigen mening over het verhaal verwoorden en hierover in discussie gaan;
- werken aan het onderwerp gerelateerde thema's op een beeldende manier uit

De opdrachten sluiten aan bij de kerndoelen 1, 3, 6, 53, 54 en 56.

Wij wensen jullie veel plezier!

DOEN INSTRUCTIEBLAD A

Opdrachten

I Kaart van Indonesië bestuderen

Benodigheden: verschillende wereldkaarten, reisgidsen.

Dit is het verhaal van Marja, een meisje dat tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië (nu Indonesië) woonde. (p. 5)

Nettie is twintig en komt uit Soerabaja. Ze is pasgetrouwd. Een dag na de bruiloft werd haar man opgeroepen in het Hollands-Indisch leger. Zijn soldatengroep werd bij ons in Buitenzorg gelegerd. Daarom kwam Nettie tijdelijk bij ons wonen. Zo kunnen ze elkaar af en toe zien. (p. 11)

Als we in een lange rij door het station naar het stationsplein zijn gelopen, zie ik op de gevel Station Bandoeng staan. (p. 51)

Dit kamp is net als kamp Kareës een woonwijk, alleen niet in Bandoeng maar in Batavia. (p. 136)

Om zes uur de volgende ochtend moeten we ons melden op het plein bij de poort. Vandaar zullen we in legertrucks naar de haven van Tandjong Priok worden gebracht om eerst ingescheept te worden voor de overtocht naar Singapore. (p. 170).

Bedenk dat Buitenzorg nu Bogor heet en Batavia nu Jakarta. En de oe wordt nu als u geschreven: Surabaya, Bandung.

Zoek op de kaart (van Indonesië) waar de plaatsen liggen die in het boek worden genoemd. Op welk eiland van Indonesië liggen de meeste genoemde plaatsen? Welke plaats ligt daar ver vandaan? Is dat ook nog Indonesië, of is dat een ander land? Zoek in reisgidsen, wereldkaarten en andere boeken naar foto's van die plaatsen. Kijk ook op Internet.

II Indonesische woorden zoeken die uit het Nederlands komen

Benodigheden: een geprint blaadje voor elke leerling met tabel met Indonesische/Nederlandse woorden.

Gedèk – Maleis: afscheiding van gevlochten bamboe, hier: om het kamp, met prikkeldraad erboven, komt van het Nederlandse woord 'bedekken'. (p. 185)

Na de onafhankelijkheidsverklaring in 1945 werd het Indonesisch tot de officiële taal van Indonesië uitgeroepen. Het Indonesisch is gebaseerd op het Maleis. Nederlandse plaatsnamen werden vervangen door Indonesische: Buitenzorg werd Bogor en Batavia werd Jakarta. Toch is er veel van de Nederlandse taal overgebleven in het Indonesisch.

Probeer te bedenken wat de volgende woorden betekenen.

Tips:

- de Nederlandse f of v verandert in het Indonesisch in een p,
- de Indonesische u spreek je uit als oe,
- aan *gedèk* (komt van het Nederlandse bedekt) zie je iets wat veel voorkomt in het Indonesisch: de laatste t of d wordt niet geschreven
- een lange ee of ie in het Nederlands wordt in het Indonesisch vaak een korte [i].

Waarmee hebben vooral de eerste twintig woorden te maken?

Zijn er omgekeerd ook Nederlandse woorden die uit het Maleis komen? Weet je er een paar? (amok

DOEN INSTRUCTIEBLAD A

(*amuk*), soebatten (*sobat*), pienter (*pintar*), piekeren (*pikir*), bazaar (*pasar*), bakkeleien (*berkelahi*), kras (*keras*), toko (*toko*), senang (*senang*), pakkie-an (*bagian*) klapperboom (*kelapa*)).

Schrijf een zin met twee woorden die uit het Maleis komen.

III Extra opdracht: iemand interviewen over oorlog

Benodigheden: print van deze opdracht (zie bijlage)

Ik ga je mijn verhaal vertellen. Het is lang geleden gebeurd, wel zeventig jaar geleden. Ik heb er nooit eerder over gepraat, maar heb het ook nooit kunnen vergeten. (p. 7)

Zoek een familielid, buurvrouw, buurman of iemand anders die een oorlog heeft meegemaakt. Het hoeft niet per se de Tweede Wereldoorlog zijn, je kunt ook een veteraan uit Afghanistan of Bosnië interviewen. Of iemand die gevlucht is uit zijn eigen land. Vraag hem of haar om erover te vertellen voor de schoolkrant of buurtkrant. Dat kan in je klas of bij hem of haar thuis.

Bijlage:

Tabel met woorden

Indonesisch	Nederlands	Indonesisch	Nederlands	Indonesisch	Nederlands	Indonesisch	Nederlands
gratis		otomatis		adpertensi		handuk	
bankir		rebewis		senewen		kopor	
kantor pos		kwalitet		kulkas		kopi	
insingur		persneling		mesin		kerkop	
pabrik		knalpot		buku		hem	
andil		doorsmeer		wortel		ban	
formulir		garasi		sadel		kelar	
Stempel		anemer		apotek		gelas	
arsip		sokbreker		operasi		lampu	
ongkos		korting		dokter		traktir	

INTERVIEW OPDRACHT

Ik ga je mijn verhaal vertellen. Het is lang geleden gebeurd, wel zeventig jaar geleden. Ik heb er nooit eerder over gepraat, maar heb het ook nooit kunnen vergeten. (Dromen van Vrijheid, p. 7)

Opdracht

Zoek een familielid, buurvrouw, buurman of iemand anders die een oorlog heeft meegemaakt. Het hoeft niet per se de Tweede Wereldoorlog zijn, je kunt ook een veteraan uit Afghanistan of Bosnië interviewen of iemand die gevlucht is voor de oorlog. Vraag hem of haar om erover te vertellen voor de schoolkrant of buurtkrant. Dat kan in je klas of bij hem of haar thuis.

Tips:

1. Bedenk vooraf met elkaar welke vragen je wilt stellen en schrijf die op zodat je ze niet vergeet. Stel de vragen zo, dat je zo goed mogelijk te weten komt hoe het was: Waar was u toen? Wat gebeurde er precies? Wie waren erbij betrokken? Zeg het als je iets niet begrijpt. Het helpt soms ook als je vraagt: 'Wilt u hier nog iets meer over vertellen?'
2. Als je iemand thuis gaat interviewen, ga dan met z'n tweeën of drieën, zodat je elkaar kunt aanvullen. Bovendien kan de één dan vragen stellen en de ander de antwoorden opschrijven.
3. Je kunt het gesprek ook opnemen, maar dat vindt niet iedereen fijn. En het is veel werk om zo'n opgenomen gesprek weer op te schrijven of uit te tikken.
4. Bedank na afloop voor het interview.
5. Laat je interview lezen aan de geïnterviewde voordat het in de schoolkrant of buurtkrant komt. Hij of zij mag fouten in het interview verbeteren.
6. Geef de geïnterviewde een exemplaar van de krant waar het interview in staat.

DOEN INSTRUCTIEBLAD B

Opdrachten

I Spullen meenemen als je gedwongen moet verhuizen

Benodigheden: een persoonlijk voorwerp

We kunnen lang niet alles meenemen. Wel het kinderledikantje, bedden, matrassen, lakens, stoelen en een tafel, borden, bestek, lucifers en kookgerei. Mama stopt de grote hutkoffer vol kleren en toiletpullen; knuffels voor Robbie; een sprookjesboek en pop Liesje voor Greetje; borduurzijde, naaispullen, boeken, de kinderbijbel, foto's van ons gezin, schriften, tekenpapier, kleurpotloden, het damspel, mens-erger-je-niet, breipennen, wol, de mooie doopjurk...

Van de kinderboekenplank neem ik Dik Trom mee: die heb ik nog niet gelezen. Ook papa's plantenboek en mijn schetsboek gaan in mijn rugzak.

Peter pakt Alleen op de wereld in, zijn atlas, schriften en papa's Engelse woordenboek. (p. 47)

Wat een schrik, gisteren, toen we hoorden dat we maar twintig kilo bagage per persoon mochten meenemen. Geen tafel, geen stoelen, geen bedje voor Robbie. De Japanners zorgen voor het vervoer van onze matrassen. Zeggen ze. (p. 98)

Marja moet met haar familie drie keer naar een ander kamp. En elke keer mogen ze minder meenemen. Stel je voor dat jij met je familie gedwongen moet verhuizen. Je mag behalve je kleren, je smartphone en je knuffel maar drie dingen meenemen en die moeten in je rugzak passen. Welke drie dingen neem je mee? Schrijf het op.

Neem morgen één van die drie dingen mee naar school en vertel elkaar waarom je dit gekozen hebt.

II Een stukje in de verleden tijd schrijven

Benodigheden: Schriftjes/ schrijfpapier en boeken.

'Ssst!' zegt mama. 'Het zijn de Japanners. Ze trekken Buitenzorg in. Kijk maar liever niet. 'Maar we kijken wel. De weg is vol mannen in groenbruine kleren. Ze hebben petten op met flappen eraan. (...) Opeens zie ik een paar mannen een groot grauw gevaarte met zich meezeulen.

'Een kanon!' fluistert Nettie geschrokken. (p. 12)

Herschrijf bovenstaand stukje in de verleden tijd. Moet wat mama zegt dan ook in de verleden tijd? Wat vind je fijner om te lezen: het stukje in de tegenwoordige tijd of het herschreven stukje?

Zoek met elkaar een ander stukje uit het boek en schrijf dat in de verleden tijd. Lees het stukje eerst in de verleden tijd en daarna zoals het in het boek staat: in de tegenwoordige tijd. Wat vind je beter?

Als je zelf een verhaal schrijft over iets heftigs dat je hebt meegemaakt, en je wil dat dat verhaal heel goed bij de lezer overkomt, schrijf je dan in de tegenwoordige tijd of in de verleden tijd? Waarom?

III Een poes en een muis tekenen

Benodigdheden: Schriftjes/tekenpapier, krijt of kleurpotloden.

Ik haal mijn rode baksteenkrijt onder de voorgalerij vandaan. Een eindje verderop ga ik met hem op straat zitten. 'Wat zal ik tekenen?'

'Een poes,' zegt Jaapje. Ik teken een poes met lange snorharen.

'Nu een muis,' zegt hij. Ik teken een muis met een lange staart.

'Gaat de poes de muis pakken?' vraag ik.

'Nee,' zegt Jaapje, 'de muis rent héél hard weg!'

Ik veeg de muis uit met mijn schoen. 'Zo, die is ervandoor.' (p. 85)

Er zijn veel verhalen over katten en muizen. Altijd is de kat de sterkste maar de muis de slimste. Zie het prentenboek *Kat en muis* van Quentin Blake en John Yeoman, Bekadidact 1995, en de tekenfilms over Tom en Jerry (op Youtube). Misschien kenden Jaapje en Marja ook wel zo'n verhaal.

Teken met stoepkrijt een poes en een muis op de stoep. Of teken ze met vetkrijt op papier. Teken zo dat je kunt zien dat de muis voor de poes weglucht en dat de poes hem net niet te pakken krijgt.

Waarom zou het fijn zijn om in een Japans kamp een kat en een muis te tekenen, waarbij de kat de muis niet te pakken kan krijgen?

DOEN INSTRUCTIEBLAD C

Opdrachten

I Een ik-verhaal schrijven vanuit een ander personage

Benodigheden: Schriftjes/ schrijfpapier en boeken.

Paul hoefde niet op transport. Ik was tomaten aan het plukken voor onderweg, nog lang niet rijp maar beter dan niets, toen hij afscheid kwam nemen. Hij stond een poosje met zijn handen in zijn zakken toe te kijken. 'Zullen we schrijven?' vroeg hij toen.

Ik weet niet waar we heen gaan,'zei ik. 'En veel kaarten komen niet aan.'

'O.' Hij wipte van zijn ene voet op de andere. 'Nou... tot ziens dan maar.' Zijn blauwe ogen straalden niet meer. Ik gaf hem een groene tomaat en rende weg. Ik ben niet goed in afscheid nemen. (p. 98)

Dit vertelt Marja als ze in de goederentrein zit, op transport naar het volgende kamp. Vanuit Paul geschreven zou dit zo kunnen zijn:

Marja is vanochtend vertrokken met haar familie. Helemaal niet leuk. Ze kon goed knikkeren. Ze was handig en slim. En lief, maar dat ga ik nooit hardop zeggen. Gisteren heb ik afscheid genomen toen ze tomaten aan het plukken was in haar tuintje. 'Zullen we schrijven?' vroeg ik. Maar ze wist niet waar ze heen zouden gaan. Toen wist ik niet meer wat ik zeggen moest. Ik had haar wel een zoen willen geven maar durfde niet. Opeens duwde ze een groene tomaat in m'n handen en rende weg. Zomaar, zonder iets te zeggen. Ik keek haar na. Zou ik haar ooit terugzien?

Nog een voorbeeld. Als Marja met haar familie nog in Buitenzorg woont en Nettie de volgende ochtend op transport moet naar een kamp, vertelt Marja dit:

Als we 's avonds in bed liggen, hoor ik mama en Nettie lang praten in de eetkamer. De woorden versta ik niet, maar ik snap waar ze het over hebben. (p. 42)

Als je dit vanuit Nettie zou schrijven, zou het zo kunnen beginnen:

'Ik heb je bankbiljetten onzichtbaar in je bruine ceintuur genaaid, zegt tante Jorien. 'Die moet je altijd om houden, want als ze dat geld vinden...'

'Weet ik,' zeg ik verstrooid. Mijn hoofd is ergens anders, want ik ga haar en de kinderen vreselijk missen.

'Als ik in dat kamp ben,' zeg ik, 'ga ik u meteen m'n nieuwe adres schrijven.'

Wat kom je in het herschreven fragment te weten over Nettie? Er zijn meer stukjes die je vanuit een ander personage zou kunnen schrijven. Zoals op p. 160, waar Peter na een jaar mannen- en jongenskamp terug is bij het gezin. Marja is dolblij:

Ik zit naar Peter te kijken. Soms doe ik mijn ogen even dicht. Als ik ze weer open doe, zit hij er nog steeds. Het is echt waar, denk ik, hij is terug. Zou het weer net zo worden als voor zijn vertrek naar het mannenkamp?

Een paar dagen later weet ik dat dit niet zo zal zijn. We zitten al een hele tijd op de voorgalerij als ik hem eindelijk durf te vragen: 'Hoe was het daar bij jou in het kamp? Hoe heb je...?' Mijn stem stokt. Ik weet niet hoe ik verder moet.

Hij begint te vertellen, maar na een kwartier stopt hij, kijkt me aan en zegt: 'Ach, laat maar even.' Hij staat op en loopt de straat in.

Een paar dagen later vertelt hij weer iets. Niet veel, maar ik begrijp dat de kampen hem net als mij veel te vroeg volwassen hebben gemaakt.

DOEN INSTRUCTIEBLAD C

Herschrijf dit stukje vanuit Peter. Dat zou zo kunnen beginnen:

Natuurlijk ben ik blij dat ik weer bij hen ben, 't is mijn familie, het enige dat ik heb. Maar ik moet erg aan ze wennen. Ze zijn nog magerder dan vorig jaar. En ik heb zoveel meegemaakt wat zij niet weten... Wil ik dat wel aan Marja vertellen?

Hoe gaat het volgens jou verder? Schrijf dat op. Zoek zelf in het boek naar een geschikt fragment om te herschrijven vanuit een ander personage.

II lets moois borduren met weinig dingen

Benodigheden: lapjes, luciferdoosjes, cocktailprikkers, borduurgaren, breikatoen, naalden, kraaltjes, stukjes papier, elastiekjes, watten, notendoppen, potloden en scharen etc.

Ik heb een kerstkleedje gemaakt voor op de koffer overdag. Het is best goed gelukt. De andere moeders en kinderen vonden het ook prachtig en Nettie zei dat ik artistiek talent heb. Mama had me drie witte zakdoeken van papa gegeven, met borduurgaren, een schaar en een naald. Ik was blij dat ik iets te doen had. (...)

Eerst heb ik alles getekend, met een stompje potlood dat ik nog had. En toen geborduurd. (p. 109)

En ik heb notendoppen gevonden. Daarvan maak ik op de achtergalerij piepkleine poppenwiegjes. Mama heeft me lapjes gegeven, garen, breikatoen, een schaar, een naald. (p. 89)

Verzamel lapjes, luciferdoosjes, cocktailprikkers, borduurgaren, breikatoen, naalden, kraaltjes, stukjes papier, elastiekjes, watten, notendoppen, potloden en scharen. Dat is wat er is. In de kampen was ook heel weinig. Plastic, plakband en vulpen bestonden nog niet, dus gebruik dat nu ook niet. Maak er iets moois van, bijvoorbeeld de omslag voor een boekje, een armbandje, een broche, een zweetband, een notendopwiegje, een kwartetspel dat in een luciferdoosje past, een boekenlegger, een verjaardagskaart, een woord dat belangrijk voor je zoals Vrede, Vrijheid, Verzet, Nooit eronder...

Tip. Maak een kleine tentoonstelling van alle werkstukjes.

III Een moeilijk kampgedicht begrijpen

Benodigheden: Een (digi)bord en schriftjes/ schrijfpapier (eventueel laptops of computers)

*Grijze muren, Jappenkuren
Warme dagen, hongermagen
Eetgeschillen, keukengrillen
Knoeierijen, gappartijen
Hete hoofden, harten koel
heet: saamhorigheidsgevoel
(...)
Kinderen, vrouwen
vastgehouden
in de klauwen van de Jap
Moe gezeten, kaalgevreten
Niet bezweken, toch nog hoop
In 's vijands oog misschien een wonder:
Nooit eronder!*

Dit gedicht staat helemaal voorin het boek, als motto, dus als tekst die de geest van het boek weergeeft. Het is maar een deel van het gedicht. De drie puntjes tussen haakjes betekenen dat op die plek ook iets hoort te staan. Het hele gedicht staat op p. 124 en 125. Marja schrijft het over voor andere mensen in de barak. *En elke keer dat ik het gedicht opschrijf, begrijp ik het beter.* (p. 126)
Het gedicht is geschreven in kamp ADEK, waar Truus/Marja gevangen heeft gezeten, maar we weten (nog) niet door wie.

Schrijf het gedicht over in je schriftje of print het uit en lees het langzaam door.

1. Geef woorden die rijmen dezelfde kleur.
2. Zet een rondje om woorden die je niet snapt. Kijk of ze in de woordenlijst achterin het boek staan.
3. Markeer een zin die je heel mooi vindt met een gele of oranje markeerstift. (Vaak loopt een zin door in volgende regels).
4. Zet een zwart golfje onder een zin die je heel naar vindt.
5. Zet een rechthoekje om woorden in een andere taal.
6. Kies een stukje uit waar je een tekening van zou kunnen maken.
7. *Hete hoofden, harten koel / heet: saamhorigheidsgevoel.* Wat staat daar eigenlijk?
8. Een paar kinderen lezen het gedicht zo mooi mogelijk voor. Praat met elkaar over dingen die je niet begrijpt. Waarom zou de schrijfster van het gedicht haar naam er niet onder gezet hebben?
9. Bijna elke regel heeft een komma in het midden. Lees het voor met z'n tweeën: de één leest het eerste deel van de regel, de ander het tweede deel.

DOEN INSTRUCTIEBLAD D

Opdrachten

I Een belangrijk briefje schrijven

Benodigheden: Schriftjes/ schrijfpapier/ briefjes.

Papa schrijft voor mij en Peter ook een briefje. We mogen het pas lezen als we thuis zijn. (p. 43)

Ik ga straks wel naar de keuken. Eerst wil ik in mijn kamer papa's briefje lezen. Ik ga niet vertellen wat erin staat maar ik word er helemaal blij en warm van. Met mijn vingers volg ik papa's handschrift. Ik lees de woorden wel tien keer. Dan vouw ik het briefje op en stop het weer in mijn mouw. Ik weet op dat moment nog niet hoe belangrijk dit briefje voor me zal worden. (p. 44)

De meisjes bedenken wat er op het briefje van papa aan Marja zou kunnen staan. De jongens bedenken wat er op het briefje van papa aan Peter zou kunnen staan.

Scheur een stukje papier van een oude krant, blocnote of envelop en schrijf het op. Schrijf **niet** met viltstift of balpen, want die bestonden toen nog niet. De meeste mensen schreven met potlood, of met pen en inkt.

Vouw het papiertje op en vouw het weer terug. Doe dat een paar keer. Dan gaat het er oud uitzien.

Het briefje voor Marja zat in haar pofmouw. Op Java kan het bloedheet zijn, dus zal het soms nat van zweet zijn geworden. Misschien kun je na wat vouwen en vegen de woorden bijna niet meer lezen. De jongens bedenken waar Peter zijn briefje bewaart. Marja's briefje is in de loop der tijd verpulverd. Gebeurt dat met Peters briefje ook? Heeft hij het nog als hij naar het mannen- en jongenskamp gaat? Waar verstopt hij het dan? Raakt hij het ook kwijt? Hoe voelt hij zich dan?

Tip. Hang een lint op in de klas en hang alle briefjes hier aan of prik ze op een bord, zodat iedereen ze kan zien en lezen.

II Een boekje maken

Benodigheden: Schriftjes/ schrijfpapier, kleurpotloden.

Jaapje is dood, bonkt het in mijn hoofd. Jaapje is dood. (...)

Opeens krijg ik een idee. Ik ga het verhaal van Jaapje opschrijven, alles wat ik me van hem kan herinneren. En ik maak er een boekje van, een heel mooi boekje! Meteen na het ochtendrantsoen ga ik aan het werk. Ik knip drie blaadjes uit een schrift en vouw ze dubbel. Op de vouw knip ik ze door. Dan vouw ik ze nog een keer dubbel en leg de blaadjes weer open. Ik vraag mama om naald en draad.

Ze heeft nog wat parse borduurzijde. Ik naai de blaadjes op de vouw aan elkaar tot een boekje.

Ik begin in het boekje te schrijven. Het is fijn om te doen. Ik herinner me steeds meer en soms moet ik zelfs een beetje lachen om Jaapje. (p. 147)

Marja tekent ook nog blauwe viooltjes op de voorkant. En als Jaapjes vader na de bevrijding naar het kamp komt om zijn zoontje te zoeken, geeft ze hem het boekje.

Maak zelf een boekje. Je kunt het doen zoals Marja, over iemand die belangrijk voor je is: je huisdier, je hobby, over je opa en oma, over het gezin waar je bij hoort. Of over wat je later wilt worden.

Je kunt ook met je hele groep samen één boek maken bijvoorbeeld voor Truus Huizenga. Op haar jeugderinneringen hebben Lieke van Duin en Truus Huizenga *Dromen van Vrijheid* gebaseerd.

Dan maakt iedereen één bladzijde, met op de bovenste helft een tekening en op de onderste helft een paar regels tekst. Alle blaadjes worden aan elkaar geniet en één of twee kinderen maken een mooie omslag, misschien met een foto van de hele groep. Denk ook om de flaptekst

III Marja's lievelingsgerecht koken en eten

Benodigdheden: sperzieboontjes, witte kool, rauwe taugé en komkommer, Kroepoek, rijst in een nat kopje, hardgekookt ei, gebakken uitjes. En verder: crêpepapier, riet, batikstof, wajangfiguren, bloemen of plaatjes van bloemen (jasmijn, hibiscus, orchideeën), bladeren van de croton, cd's met Indische muziek (gamelan, indorock, krontjong of Maluku).

Dan zegt mama: 'Zo meteen gaan we eten. Maar eerst doen we een gedachtespel. Stel dat de oorlog is afgelopen. We zijn vrij en maken een echt kerstdiner klaar. Wat zou je dan kiezen?' 'Gadogado met katjangsaus!' roep ik meteen. Mijn lievelingseten. Het water loopt me in de mond. (p. 112) Gadogado met katjangsaus: mix van halfgaar gekookte groenten – nog knapperig tussen je tanden – zorgvuldig laag om laag gerangschikt, versierd met schijfjes hardgekookte eieren en gebakken uitjes. Het wordt gegeten met witte rijst en pittige pindasaus. (p. 185)

Kook met je klas gadogado met katjangsaus, bijvoorbeeld als afsluiting van een project over het boek. De 'halfgaar gekookte groenten' zijn sperzieboontjes en witte kool (de dikke nerven snijd je eruit). Verder gaat er rauwe taugé en komkommer in. Kroepoek erbij is ook lekker, vooral *emping* kroepoek, dat je koopt in oosterse winkels.

Het is leuk om het gerecht mooi op te dienen: doe rijst in een nat kopje, stamp het een beetje aan en keer het om op een bord. Leg daaromheen de groenten en versier met hardgekookt ei en gebakken uitjes.

Een of twee groepen kinderen koken, een andere groep maakt de menu's en dekt de tafels, een groep zorgt voor Indische (tafel-)versieringen (bloemen van crêpepapier, vlinders van riet, waaiers van batikstof, wajangfiguren en bloemen of plaatjes van bloemen (jasmijn, hibiscus, orchideeën, bladeren van de croton) en een groep zorgt voor cd's met Indische muziek (gamelan, indorock, krontjong of Maluku).